

УДК 657

DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-17)

Мамонтова Н. А., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і аудиту Національного університету «Острозька академія»

ORCID: 0000-0002-2477-6335

e-mail: nataliya.mamontova@oa.edu.ua

Глушчик М. М., студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування» Національного університету «Острозька академія»

ORCID: 0009-0001-3580-8929

e-mail: marta.hlushchik@oa.edu.ua

Особливості обліку та управління дебіторської заборгованості підприємства в сучасних умовах

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання обліку дебіторської заборгованості на підприємствах в умовах сучасного стану економіки. Розглядаються особливості обліку дебіторської заборгованості, зокрема, досліджуються підходи до трактування поняття дебіторської заборгованості; визначаються особливості класифікації та методи оцінки дебіторської заборгованості в сучасних умовах; порядок взаємодії з контрагентами відносно дебіторської заборгованості; взаємозв'язок між дебіторською заборгованістю та іншими фінансовими показниками, а також вплив заборгованості на фінансові результати підприємства.

У статті надаються рекомендації щодо оптимізації обліку дебіторської заборгованості на підприємствах та підвищення ефективності управління нею. Це дослідження буде корисним для фахівців у галузі бухгалтерського обліку та фінансів, а також для підприємців, які мають підприємства та бажають оптимізувати свій облік дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість; класифікація дебіторської заборгованості; методи оцінки дебіторської заборгованості; взаємодія з контрагентами; фінансові результати; сумнівна та безнадійна заборгованість; термін позовної давнини; ефективність управління.

Mamontova Natalia, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit of the National University «Ostroh Academy»

Hlushchik Marta, student of the 1-st year of the second (master's) level of higher education, specialty 071 «Accounting and taxation» of the National University «Ostroh Academy»

Specifics of Accounting for Accounts Receivable of Enterprises in Modern Conditions

Abstract. Introduction. The article is devoted to the study of the issue of accounting for accounts receivable in enterprises in the current state of the economy. The article examines the features of accounting for accounts receivable, in particular, the approaches to interpreting the concept of accounts receivable are investigated; the peculiarities of classification and evaluation of accounts receivable in modern conditions are determined; the order and methods of accounting and interaction with counterparties regarding accounts receivable are discussed; the relationship between accounts receivable and other financial indicators is analyzed, as well as the impact of receivables on the financial results of the enterprise.

Purpose. The purpose of this study is to analyze the peculiarities of accounting for receivables of enterprises in modern conditions, to identify problematic theoretical and practical aspects of accounting, as well as to provide recommendations for the effective organization of accounting for receivables of enterprises in order to increase the efficiency of their financial and economic activities.

Results. The article provides recommendations for optimizing the accounting of accounts receivable in enterprises and increasing its management efficiency. This article will be useful for professionals in the field of accounting and finance, as well as for entrepreneurs who own enterprises and wish to optimize their accounting of accounts receivable.

Conclusions. The receivables are an important element of the company's financial condition, which requires systematic control and analysis. To organize an effective accounting process and control over receivables, enterprises can use various methods and tools, such as creating a credit policy, contracts and payment terms, monitoring risks, increasing the efficiency of interaction with counterparties, and conducting an analysis of debt indicators.

Keywords: accounts receivable; classification of accounts receivable; methods of valuation of accounts receivable; interaction with counterparties; financial results; doubtful and hopeless accounts receivable; statute of limitations; efficiency of management.

JEL Classification: M40.

Постановка проблеми. В умовах непевної економічної та мілітарної ситуації в країні, кризи недосконалого законодавства, підприємства нарівні з іншими суб'єктами господарювання потребують ефективних рекомендацій та рішень, щоб успішно забезпечити організацію розрахунків та обліку з боржниками. Нестабільний стан вітчизняної економіки та війна, а також коливання валютного курсу створюють негативні умови не лише для попиту на товари, роботу та послуги, але й для здійснення розрахунків з клієнтами. Це призводить до необхідності відстрочки оплати, що своєю чергою може призвести до збільшення дебіторської заборгованості. Ефективний облік та організація контролю та управління дебіторською заборгованістю стають одними з ключових завдань для підприємств в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні та іноземні вчені-економісти, такі як Г. М. Бескот, В. С. Белозерцев, Є. Брікхем, Ф. Ф. Бутинець, Л. М. Васильєва, А. Ю. Волостникова, Є. В. Дубровська, Г. Г. Кірейцев, М. Л. Котляр, В. С. Лень, О. Г. Лищенко, Г. В. Нашкерська, О. О. Сидоренко, В. В. Сопко, С. Хенк, К. Хувер та інші, досліджували теоретичні та практичні аспекти організації обліку дебіторської заборгованості. Вони аналізували основні аспекти, пов'язані з обліком такої заборгованості й визначили низку проблемних питань, пов'язаних з обліком такої заборгованості. Проте, у сучасних умовах недостатній рівень знань щодо причин зростання дебіторської заборгованості та організації ефективного її обліку призводить до погіршення фінансово-економічного стану підприємства в цілому. Ці фактори підкреслюють необхідність додаткового вивчення, систематизації та уточнення організації обліку дебіторської заборгованості управління підприємством.

Формулювання цілей дослідження. Мета даного дослідження полягає в аналізі особливостей обліку дебіторської заборгованості підприємства в сучасних умовах, визначенні проблемних теоретичних та практичних аспектів обліку, а також наданні рекомендацій щодо ефективної організації обліку дебіторської заборгованості підприємств з метою підвищення ефективності їх фінансово-господарської діяльності.

Задля досягнення поставленої мети було визначено наступні завдання: розкрити поняття та методи оцінки дебіторської заборгованості бюджетної установи; узагальнити класифікацію дебіторської заборгованості; дослідити причини виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві; визначити особливості формування та зменшення дебіторської заборгованості на підприємстві та розробити рекомендації щодо оптимальних стратегій управління нею; проаналізувати національне законодавство щодо обліку дебіторської заборгованості; запропонувати шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості.

Основні результати дослідження. Організація обліку дебіторської заборгованості є важливим аспектом фінансового управління підприємством. Дебіторська заборгованість є активом, який може бути перетворений на грошові кошти після сплати клієнтами. Якщо облік дебіторської заборгованості здійснюється неправильно, то це може призвести до фінансових втрат для підприємства, зниження ліквідності та збільшення ризику неплатоспроможності.

Дослідження особливостей організації обліку дебіторської заборгованості підприємств дозволяє виявити проблеми та недоліки в наявній системі обліку, розробити ефективні методи та інструменти для вдосконалення процесу обліку, забезпечити своєчасну сплату заборгованості та покращення фінансового стану підприємства. Крім того, дослідження особливостей організації обліку дебіторської заборгованості є важливим для формування ефективної стратегії фінансового управління підприємством і забезпечення стабільного розвитку.

Відповідно до ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [5]. Іншими словами, дебіторська заборгованість – це зобов'язання платника щодо сплати грошових коштів, які виникли в результаті реалізації товарів, надання послуг чи інших договірних зобов'язань.

Для ефективного управління дебіторською заборгованістю, підприємство повинно правильно її класифікувати та оцінювати.

Дебіторська заборгованість зазвичай класифікується залежно від кількох критеріїв, а саме:

За терміном виникнення:

1. «Поточна дебіторська заборгованість – заборгованість, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [5];

2. «Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу» [5].

За рівнем ризику:

1. Надійна – заборгованість, щодо якої підприємство має достатню впевненість в її повному погашенні.

2. «Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником» [5].

3. «Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності» [5].

За видом дебітора:

1. Внутрішня дебіторська заборгованість – заборгованість від інших відділень або підрозділів того самого підприємства;

2. Зовнішня дебіторська заборгованість – заборгованість від зовнішніх контрагентів.

За формою розрахунку:

1. Готівкова дебіторська заборгованість – заборгованість, що виникає від розрахунків за товари або послуги за готівку;

2. Безготівкова дебіторська заборгованість – заборгованість, що виникає від розрахунків за товари або послуги без використання готівки (наприклад, через банківські перекази, чеки тощо) [9].

Згідно з ПСБО 10, «дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути вірогідно визначена її сума, а поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю» [5].

Оцінка дебіторської заборгованості – це процес визначення фактичної вартості боргів, що заборговані підприємству за товари, роботи або послуги, що були надані, але ще не сплачені. Оцінка дебіторської заборгованості має важливе значення для фінансового управління підприємством, тому що вона дозволяє оцінити ризики невиплат, розробити стратегії збільшення збору заборгованості та взаємодії з клієнтами, а також забезпечити точність фінансової звітності підприємства.

Оцінка дебіторської заборгованості залежить від наступних факторів:

- фінансового стану клієнта, зокрема його платіжної дисципліни та кредитної історії;
- строків погашення заборгованості;
- розміру боргу заборгованості та її структури.

Таким чином, правильна класифікація та оцінка дебіторської заборгованості є важливим елементом фінансового управління підприємством, який дозволяє мінімізувати ризики та забезпечити стабільність фінансового стану підприємства.

Задля забезпечення ефективного управління дебіторською заборгованістю та ефективної організації облікового процесу необхідно визначити порядок взаємодії з контрагентами та розробити внутрішні правила та процедури, що стосуються операцій з дебіторською заборгованістю.

Основними етапами обліку та взаємодії з контрагентами відносно дебіторської заборгованості є:

1. Визнання та оцінка дебіторської заборгованості. Для цього необхідно визначити вартість товарів або послуг, наданих контрагенту, та виставити рахунок за надані товари, роботи чи послуги.

2. Відображення даних по дебіторській заборгованості у бухгалтерській програмі. Після визнання та оцінки заборгованості необхідно відобразити її на рахунках бухгалтерського обліку.

Відображення може відбуватися на основі податкових накладних, договорів та інших документів.

3. Контроль за дебіторською заборгованістю. Контроль за дебіторською заборгованістю включає перевірку правильності виставлення рахунку-фактури, виконання умов договору, своєчасність оплати та інші питання. Для цього можна використовувати автоматизовані системи контролю та моніторингу, які дозволяють швидко виявляти порушення у взаєминах з контрагентами.

4. Взаємодія з контрагентами щодо погашення заборгованості. Цей процес може бути здійснений різними способами, залежно від умов контракту та взаємин з клієнтами. Зазвичай, цей процес включає наступні етапи:

- Визначення строку погашення заборгованості та способу її погашення. Це може бути як повна оплата, так і часткова, розстрочка або реструктуризація з врахуванням знижок, проведення перерахунків тощо.

- Контроль за виконанням зобов'язань з боку контрагентів. Підприємство повинно контролювати строк погашення заборгованості, спілкуватися з контрагентом у випадку простроченої заборгованості.

- Відшкодування збитків в разі несплати заборгованості. Якщо контрагент не сплатив заборгованість у встановлений строк, підприємство повинно вжити заходів для відшкодування збитків, зокрема відправити запит на відшкодування, звернутися до суду тощо.

Належний облік та взаємодія з контрагентами відносно дебіторської заборгованості дозволяють підприємству зменшити ризик збитків та забезпечити фінансову стабільність.

Зосередимося детальніше на питанні відображення дебіторської заборгованості у бухгалтерському обліку.

Дебіторська заборгованість є складовою частиною пасивного розділу балансу підприємства та означає заборгованість покупців перед підприємством за товари або послуги, які вони отримали, але ще не оплатили. Згідно з ПСБО 16 «Витрати», «дебіторська заборгованість має бути відображена в балансі на окремому рахунку»[6].

Для обліку дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу, для обліку активів, використання яких, як очікується, неможливо протягом дванадцяти місяців з дати балансу, а також для обліку інших необоротних активів, які не знайшли безпосереднього відображення на інших рахунках обліку необоротних активів застосовують рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» [6].

Рахунок 18 має такі субрахунки:

181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду»;

182 «Довгострокові векселі одержані»;

183 «Інша дебіторська заборгованість»;

184 «Інші необоротні активи».

На рахунку 18 відображається збільшення довгострокової дебіторської заборгованості та отримання інших необоротних активів по дебету, а також списання довгострокової дебіторської заборгованості та відчуження інших необоротних активів по кредиту. Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення тощо. Найбільшу питому вагу у складі дебіторської заборгованості зазвичай складають зобов'язання покупців та замовників за товари, роботи та послуги. Така дебіторська заборгованість виникає в тому випадку, коли підприємство продає товари або послуги в кредит, тобто з умовою відстрочки платежу. [2]

Для обліку такої заборгованості використовується рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», з наступними субрахунками:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;

363 «Розрахунки з учасниками ПФГ».

364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням».

По дебету рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається вартість продажу реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг (у тому числі на виконання бартерних контрактів).

По кредиту рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається сума платежів, що надійшли на рахунки підприємства.

Поширеною є також дебіторська заборгованість по розрахунках, облік якої ведеться на рахунку 37 та його субрахунках.

Часто підприємства мають дебіторську заборгованість по розрахунках з підзвітними особами, яка відображається на рахунку 372. По ньому ведеться облік розрахунків з працівниками, які мають скласти авансовий звіт (звіт про використання коштів виданих на відрядження або під звіт). Залишок по цьому рахунку означає наявність невідзвітованої суми у працівника підприємства. Дебіторська заборгованість може виникати інколи й на рахунках 5-го та 6-го класу. Наприклад, дебіторська заборгованість виникає при переплаті податку, тому може виникнути залишок по рахунку 641 не по Кт, а по Дт. Це означає борг держави, який може бути зарахований в рахунок інших податків або отриманий на рахунок платника податку (відшкодування ПДВ експортерам) [2].

Аби мінімізувати негативний вплив та уникнути ризиків непогашення дебіторської заборгованості підприємства мають створювати резерв сумнівних боргів, на якому підприємство акумулює кошти, які воно відведе для покриття можливих втрат від невиконання боргів, які є у клієнтів або інших контрагентів.

Створення резерву сумнівних боргів відбувається шляхом зарахування певної суми коштів на відповідний рахунок 38 у балансі компанії. Сума цього резерву визначається на основі оцінки можливого ризику невиконання боргу, що залежить від різних факторів, таких як історія платежів контрагента, його фінансовий стан, стан ринку тощо.

Величину резерву сумнівних боргів можна вирахувати за одним

з таких методів:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості (величина резерву визначається на підставі аналізу

- платоспроможності окремих дебіторів);

- застосування коефіцієнта сумнівності (величина

- резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності, який можна визначити такими способами: визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення; визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років [5].

Сума дебіторської заборгованості відображається й у фінансовій звітності, зокрема, у балансі її відображають у активі. Дебіторська заборгованість є активом, який може бути перетворений на грошові кошти після сплати клієнтами.

Задля контролю за станом дебіторської заборгованості підприємству доречно буде здійснити аналіз показників заборгованості, що допоможе визначити їх вплив на фінансові результати підприємства та може бути корисним для визначення ефективності управління дебіторською заборгованістю. Для проведення такого аналізу можна використовувати наступні показники [1]:

1. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості – вказує, скільки разів за розрахунковий період обернулася дебіторська заборгованість.

2. Коефіцієнт відсотка простроченої дебіторської заборгованості – відображає частку дебіторської заборгованості, яка не була сплачена вчасно.

3. Коефіцієнт ризику заборгованості – вказує на ризик виникнення простроченої заборгованості.

4. Середній строк погашення дебіторської заборгованості – вказує на період часу, протягом якого контрагент погашає свою заборгованість.

5. Коефіцієнт концентрації дебіторської заборгованості – вказує, яка частка дебіторської заборгованості сконцентрована на найбільш значущих контрагентах.

6. Коефіцієнт регулювання дебіторської заборгованості – вказує, яка частина заборгованості підприємства забезпечена грошовими коштами.

Інформацію для розрахунку цих показників можна отримати з фінансової звітності підприємства, зокрема з бухгалтерської звітності та звітів про рух грошових коштів. Для розрахунку коефіцієнта ризику заборгованості можна також використовувати інформацію з кредитних звітів про контрагентів. За необхідності, додаткову інформацію можна отримати від контрагентів або від фінансових установ, які надають послуги з кредитування та страхування ризиків заборгованості.

Врахувавши особливості обліку дебіторської заборгованості можна надати наступні рекомендації щодо ефективного управління заборгованістю:

1. Формування реєстру дебіторської заборгованості – уніфікованого списку заборгованості з кожним клієнтом, який дозволяє відслідковувати стан заборгованості та своєчасно вживати заходів для її зменшення.

2. Здійснення класифікації дебіторської заборгованості за строками платежу – дозволяє розподілити заборгованість на категорії в залежності від строку платежу та забезпечити своєчасну сплату.

3. Проведення аналізу дебіторської заборгованості – оцінка ризиків неплатежів та узгодження планів дій для їх запобігання.

4. Планування кредитних ліній - визначення ліміту кредитування для кожного клієнта з урахуванням ризиків та обсягу замовлення.

5. Відображення дебіторської заборгованості у звітності – забезпечує точний облік та відображення дебіторської заборгованості у звітному періоді [7, 8, 10].

Висновки. Отже, дебіторська заборгованість є важливим елементом фінансового стану підприємства, який потребує систематичного контролю та аналізу. Для організації ефективного облікового процесу та контролю за дебіторською заборгованістю підприємства можуть використовувати різні методи та інструменти, такі як створення політики кредитування, контрактів та умов оплати, моніторинг ризиків, збільшення ефективності взаємодії з контрагентами та проведення аналізу показників заборгованості.

Для аналізу дебіторської заборгованості можна використовувати різноманітні показники, розрахунок яких дозволяє зрозуміти стан дебіторської заборгованості та ризики, пов'язані з нею, що дозволяє підприємству приймати вчасні та обґрунтовані рішення для покращення своєї фінансової стійкості та ефективності роботи.

З поглибленням глобалізації економіки та зростанням конкуренції на ринках, управління дебіторською заборгованістю стає все важливішим елементом управління фінансовими ресурсами підприємства. Розвиток нових методів та інструментів контролю за дебіторською заборгованістю, їх вдосконалення та впровадження в практику діяльності підприємств, має великий потенціал для підвищення ефективності їх фінансової діяльності.

Література:

1. Белозерцев В. Економіко-математичне моделювання оптимальної структури дебіторської заборгованості підприємства за товари. *Економіст*. 2011. № 9 (299). С. 68–71.
2. Дебіторська заборгованість. Головбух. URL : <https://buhplatforma.com.ua/article/7708-debtorska-zaborgovanst> (дата звернення : 01.03.2023).
3. Довгострокова дебіторська заборгованість, інші необоротні активи. *Бухоблік*. URL : <https://www.buhoblik.org.ua/uchet/zadolzhennosti/378-rahunok-18.html> (дата звернення: 25.03.2023).
4. Національний університет «Острозька академія». *Національний університет «Острозька академія»*. URL : <https://www.oa.edu.ua> (дата звернення: 20.02.2023)
5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку : Наказ М-ва фінансів України від 08.10.1999 р. № 237 : станом на 3 листоп. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 22.02.2023).
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» № 318. URL: <https://zakon.help/documents/z0027-00> (дата звернення: 22.02.2023)
7. Сліпачук О. Управління дебіторською заборгованістю. *Контроль*. 2010. №1. С.37-48.
8. Таратута Л. В. Управління поточною дебіторською заборгованістю в умовах кризи. *Сталий розвиток економіки*. 2011. №4. С. 220-228.
9. Чорнобривець М. М. Дебіторська заборгованість : сутність та причини виникнення. *Європейські перспективи*. 2013. №10. С.181-185.
10. Хрущ Н. Д. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в сучасних інтеграційних процесах України. *Економічний аналіз*. 2008. № 3(19). С. 247-250.

References:

1. Bielozertsev, V. (2011). Economic-mathematical modeling of the optimal structure of the enterprise's receivables for goods. *Economist*. 9 (299). 68-71 [in Ukrainian].
2. Accounts receivable. *Holovbukh*. Retrieved from : <https://buhplatforma.com.ua/article/7708-debtorska-zaborgovanst> [in Ukrainian].
3. Long-term receivables, other non-current assets. *BUKHOBLIK*. Retrieved from : <https://www.buhoblik.org.ua/uchet/zadolzhennosti/378-rahunok-18.html> [in Ukrainian].

4. Ostroh Academy National University. Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademiia». Retrieved from : <https://www.oa.edu.ua> [in Ukrainian].
  5. On the approval of the National regulation (standard) of accounting (2020) : Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated October 8, 1999. № 237 : stanom na 3 lystop. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> [in Ukrainian].
  6. Provisions (standard) of accounting 16 «Expenses» No. 318. Retrieved from : <https://zakon.help/documents/z0027-00> [in Ukrainian].
  7. Slipachuk, O. (2010). Management of receivables. *Kontrol*. 1.37-48 [in Ukrainian].
  8. Taratuta, L. V. (2011). Management of current receivables in crisis conditions. *Stalyi rozvytok ekonomiky*. 4. 220-228 [in Ukrainian].
  9. Chornobryvets, M. M. (2013). Accounts receivable : essence and causes of occurrence. *Yevropeiski perspektyvy*. 10. 181-185 [in Ukrainian].
  10. Khrushch, N. D. (2008). Problems of enterprise receivables management in modern integration processes of Ukraine. *Ekonomichniy analiz*. 3(19). 247-250 [in Ukrainian].
-

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License